

Svenska industriella utvecklingsproblem.

av

Ingvar Svennilson

Kriget leder naturligt nog till en förkortning av perspektiven. Man står i de olika länderna mitt uppe i en rad svåra problem, icke minst på det ekonomiska området. Men samtidigt få vi uppleva, att folkens tankar mer än någonsin gå mot framtiden. Diskussionen av framtidsproblemen har tagits upp särskilt i stormaktsländerna, där man utvecklat sina planer på en ekonomisk och social nyordning efter kriget. Delvis har väl denna diskussion och denna planering haft ett propagandasyfte. Man har velat ställa fram ett lockande mål icke endast för det egna folket utan även för andra länder. Men diskussionen av framtidsproblemen har spritt sig även till de mindre länderna och då även till de nordiska folk. Delvis har en sådan diskussion och den däremot svarande planeringen sitt berättigande som en motpropaganda, inriktad på att för vederbörande folk uppställa egna målsättningar och därigenom göra dem mindre beroende av inflytanden utifrån. Redan av detta skäl torde det finnas anledning att i våra nordiska länder ta upp en diskussion av våra ekonomiska och sociala framtidsproblem. Men därjämte får diskussionen av efterkrigsproblemen betraktas som ett uttryck för övertygelsen, att det pågående kriget kommer att utgöra en vändpunkt i den ekonomiska utvecklingen. Förutsättningarna för det ekonomiska livet komma efter kriget att i många grundläggande avseenden bli helt andra än de voro före kriget. Man har därför känt behov av att taga upp hela frågan om näringslivets inriktning och organisation till en grundlig omprövning.

I Sverige ha vi hittills varit i den lyckliga belägenheten att, stående utanför kriget, under relativt lugn kunna studera dessa näringslivets framtidsproblem. Just de senaste månaderna har diskussionen om efterkrigsproblemen tagit särskild fart. Vid årets riksdag ha riksdagsmännen tävlat om att framlägga motioner, som syfta till utredningar och planläggning för efterkrigstiden. Jordbrukets långsiktsproblem äro sedan i somras föremål för utredning inom en 27-mannakommitté. Industriens organisationer ha även sedan längre tid låtit företaga utredningar, som syfta till att

klarlägga de framtida utvecklingsmöjligheterna. Även inom andra enskilda institutioner bedrivs liknande studier. Diskussionen av dessa problem är måhända för tidigt väckt. Krigsfaran är ju ännu långt ifrån över, och Sverige löper alltjämt risk att när som helst dragas in i stormaktskriget. Och därmed skulle sannolikt förutsättningarna för vår ekonomiska utveckling efter kriget helt förändras. Trots detta kan man icke låta bli att upprätthålla den hypotesen, att kriget snart skall vara slut, så att en fredlig utveckling kan följa. Det alternativ för den fortsatta utvecklingen, som man då framför allt vill hoppas på, är detta: En återgång till friast möjliga världshandel utan diktatoriskt förtryck av de små länderna från segrande stormakters sida.

För oss i Sverige har det trots allt tätt sig naturligt att räkna med en sådan utveckling som en möjlighet och att söka sätta oss in i de utvecklingsmöjligheter det svenska näringslivet skulle kunna ha under sådana betingelser. Det visar sig därvid, att det svenska näringslivet redan under dessa gynnsamma förutsättningar skulle komma att ställas inför mycket svåra problem. Samma svårigheter skulle kvarstå, även om våra yttre förhållanden skulle utvecklas på ett mindre gynnsamt sätt. Det finns därför anledning att i främsta rummet taga upp dessa s.a.s. grundläggande framtidsproblem till ett närmare studium för att söka finna lämpliga motåtgärder. Ett sådant studium torde, hur världen än kommer att utvecklas, icke behöva betraktas som bortkastat.

Jag har på detta sätt velat antyda, hur man ur svensk synpunkt ser på efterkrigstidens ekonomiska utveckling för att därigenom ge en bakgrund till de mera speciella industriproblem, som jag i det följande skall behandla. Jag vill samtidigt särskilt understryka, att de problem, som jag här kommer att beröra, icke äro begränsade till åren allra närmast efter kriget, då man i Sverige motser en period av genomgripande omvälvningar. Jag kommer i stället att inrikta uppmärksamheten på några problem, som sammanhånga med industriens utvecklingsmöjligheter på något längre sikt och vilkas lösning även blir avgörande för möjligheterna att snabbt övervinna efterkrigskrisen. Jag skall vidare begränsa mitt ämne så, att jag icke närmare skall beröra de penning-, finans- och handelspolitiska frågor, som kunna uppstå efter kriget. Jag skall i stället inrikta min framställning på vad man skulle kunna kalla
4 några industriella produktionsproblem.

Den svenska industrien har ju liksom den finska sedan länge befunnit sig i mycket snabb utveckling. Under perioden mellan de båda världskrigen utvecklades industrien i våra båda länder i ett tempo, som hade få motsvarigheter i världen. För Sveriges del fortgick framåtskridandet trots avbrottet vid de stora kriserna i huvudsak i lika snabb takt som under de årtionden före första världskriget, då den svenska industrien hade sin egentliga genombrottstid. Hela den invecklade vävnad av olika förändringar, som möjliggjorde denna snabba utveckling, är det i detta sammanhang icke möjligt att närmare analysera. Jag skall endast som en bakgrund till diskussionen om den svenska industriens framtidsproblem peka på några strukturella drag i den svenska industriens utveckling.

Tillväxten av den svenska industriproduktionen under mellankrigsperioden måste framför allt ses ur den synvinkeln, att Sverige i jämförelse med de stora industriländerna ännu vid det första världskrigets utbrott, som industriland betraktat, var relativt ungt. En industrialisering i större skala började i Sverige relativt sent. Londonutställningen år 1870 blev, som en svensk ekonomisk forskare nyligen erinrat om, för Sveriges del ett dundrande fiasko. Ännu vid början av 20-talet var vår industri icke lika långt utbyggd som i de stora industriländerna. Den svenska industrien var alltjämt i hög grad inriktad på framställning av råvaror och halvfabrikat. Den utnyttjade alltjämt endast delvis våra mest lättillgängliga råvarutillgångar, exempelvis vår malm, våra skogar och vår vattenkraft. Vi voro vidare för vår försörjning i hög grad beroende av import av färdigvaror från de högt industrialiserade länderna.

Utvecklingen under mellankrigsperioden innebar, att denna efterblivenhet i många avseenden utjämnades. Vi kunde därvid tillgodogöra oss det tekniska kunnande, som redan utvecklats inom andra länder. Denna utvecklingstendens befrämjades på ett för oss gynnsamt sätt av marknadsförhållandena i världen samt den rikliga tillgången på billigt kapital. Under 20-talet var det framför allt utvecklingen av vår massa- och pappersindustri, som snabbt bröt oss en väg ut ur efterkrigstidens svårigheter. Även vår export av verkstadsprodukter upplevde då en glansperiod. Under 30-talet trädde hemmamarknaden alltmera i förgrunden. Vi byggde då snabbt ut de förädlingsindustrier, som äro baserade på importerade

råvaror. Ett omfattande bostadsbyggande följde den snabba industrialiseringen i spåren. Dess utveckling påskyndades av den omfattande hushållsbildning, som sammanhänge med förändringarna i befolkningsstrukturen. Styrkan av denna utveckling framgår därav, att mellan åren 1913-1939 produktionen av pappersmassa 2- å 3-dubblades, produktionen av papper 3-dubblades, maskinproduktionen mer än 4-dubblades och bostadsproduktionen mer än 5-dubblades. Samtidigt växte inom landet fram en rad nya tillverkningar av bilar, skriv- och räknemaskiner, radioapparater, gummiprodukter av alla slag samt kemikalier för hemmamarknadsbehov, vilka tidigare måst hämtas från utlandet.

Vid det nu pågående världskrigets utbrott hade denna utveckling fortgått så långt, att Sverige numera med fog kan betecknas som ett högindustrialiserat land i den meningen, att de vid den kända tekniken lättast tillgängliga råvarorna exploaterades, och att hemmamarknadens växlande behov av färdigvaror i övervägande grad kunde fyllas genom inhemsk produktion, baserad på inhemska eller importerade råvaror. Finlands industriella utveckling hade väl vid samma tidpunkt icke fortskridit fullt lika långt, och dess utvecklingsproblem för framtiden bli väl därför måhända i viss mån andra. För Sveriges del måste denna industriella inhämtningsperiod anses vara i huvudsak avslutad. Möjligheterna till en extensiv utveckling av den svenska industrien äro i framtiden i samma mån begränsade.

Skogsindustrien utnyttjar redan fullt skogarnas avkastning. Självförsörjningen med industriella färdigvaror har på många områden drivits till sin spets och kan på andra endast föras vidare till starkt ökade kostnader till följd av marknadens begränsning. På grund av befolkningsutvecklingen kommer under de närmaste åren ökningen av antalet hushåll att snabbt avtaga. En fortsatt expansion av byggnadsindustrien i samma takt som tidigare synes därför utesluten. Redan en oförändrad produktion av bostäder skulle kräva en snabbare stegring av bostadsstandarden än tidigare.

Tilläggas må, att befolkningsutvecklingen snabbt kommer att förändra läget på arbetsmarknaden. Tillväxten av de produktiva åldrarna har under de senaste årtiondena tillfört näringslivet i runt tal 100.000 nya arbetare per 5-årsperiod. Däremot svarar en tillväxt med blott c:a 50.000 personer under åren 1940-45. Under nästa 5-årsperiod upphör tillväxten, varefter en nedgång följer.

Räknar man, som man nu gör, med en fortsatt utbyggnad av försvaret, kommer dessutom mera folk än tidigare att få ägna sig åt militära sysselsättningar. Vid en fortsatt utveckling av den industriella produktionen kan man av dessa olika skäl i framtiden inte räkna med en lätt arbetsmarknad som en gynnsam förutsättning. Tvärtom kommer sannolikt en sådan expansion att förknippas med en allmän brist på arbetskraft, vilket sannolikt på olika vägar måste sätta en broms för utvecklingen.

Vad jag här sagt innebär emellertid ingenting annat än att den svenska industriens utveckling i framtiden i främsta rummet måste bygga på andra huvudfaktorer än dem, som hittills burit upp utvecklingen. Det industriella framåtskridandet måste söka sig nya vägar. Den svenska industrien måste med andra ord genomgå en anpassningsprocess och denna blir än mer genomgripande, i den mån icke endast de nyss berörda interna förutsättningarna för den industriella utvecklingen bli andra än tidigare, utan även den omvärld, i vilken det svenska näringslivet är infogat, kommer att se helt annorlunda ut efter kriget än dessförinnan. Hur dessa yttre förutsättningar för det svenska näringslivet komma att gestalta sig, kan ju nu på intet sätt överblickas. Vissa tecken tyda på, att vår export kan komma att möta en hårdare konkurrens än före kriget på grund av den utveckling i riktning mot självförsörjning, som ägt rum i olika länder under krigsåren. Den svenska hemmamarknadsindustrien kan vidare komma att möta en starkare konkurrens från utlandet av dumpingkaraktär. Å andra sidan kan exportindustrien, och då särskilt de s.k. "tunga" industrierna, få mycket omfattande uppgifter i det internationella återuppbyggnadsarbete, som sannolikt kommer att pågå under en lång följd av år. Man måste i varje fall hoppas, att det skall bli oss möjligt att bringa de av kriget drabbade nordiska länderna sådan hjälp.

Hur än dessa yttre handelsförhållanden komma att utveckla sig, kvarstår emellertid det faktum, att en anpassning av industriproduktionens inriktning måste komma till stånd, om ett fortsatt framåtskridande skall bli möjligt. I vilken riktning denna anpassning måste gå, är det icke möjligt att nu bedöma med hänsyn till ovissheten om den internationella utvecklingen. De framtidsproblem, som jag här skall söka att något närmare belysa, sammanhänga emellertid så intimt med de inre strukturella förändringar i den svenska industriens förutsättningar, som jag tidigare berört,

att de sannolikt komma att behålla sin aktualitet oberoende av utvecklingen i övrigt.

Det är två krav, som i alldeles särskild grad kommer att ställas på den svenska industrien efter kriget, om en fortsatt expansion skall bli möjlig, nämligen kravet på största möjliga rörlighet och effektivitet. Rörligheten kommer att gälla valet av produktionsmetoder, valet av nya produkter, valet av marknader samt valet av en mot den nya produktionsinriktningen svarande organisation. Att en sådan rörlighet blir nödvändig behöver måhända mot bakgrunden, av vad jag tidigare sagt, icke närmare motiveras. Detsamma gäller effektiviteten, som ju i alla väder bildar den bästa förutsättningen för att industrien skall kunna lösa sina folkförsörjningsuppgifter och samtidigt ha framgång i den internationella konkurrensen.

På ett område har den syn på den svenska industriens framtidsproblem, som jag här angivit, redan givit anledning till omfattande förberedande åtgärder i Sverige. Jag tänker då på den tekniska forskningen. Dess uppgift är ju just att skapa en större industriell rörlighet genom att finna nya produktionsmetoder och lösa nya produktionsuppgifter.

Under det hittillsvarande skedet av den svenska industrialiseringen ha ju tekniska kunskaper i stor utsträckning kunnat hämtas från de stora ledande industriländerna. Deras försprång har successivt inhämtats just därigenom, att svenska tekniker ha tillägnat sig tekniskt vetande från sådana länder som England, Förenta Staterna och Tyskland. Dessa länder ha med sina stora resurser kunnat bedriva teknisk forskning i mycket stor skala och ha tack vare de snabba framsteg, som därigenom gjorts, kunnat tjänstgöra som "pace makers" för de mindre utvecklade industriländerna. Därmed skall alls icke förringas de betydande insatser, som den svenska tekniska forskningen har gjort exempelvis på metallurgi-området och ifråga om nya maskinkonstruktioner.

Det säger sig självt, att ju mera ett land i industriellt hänseende kommer upp i jämbredd med de ledande industriländerna, i desto högre grad blir dess industri beroende av den egna tekniska forskningen, om den icke vill nöja sig med att följa utvecklingstakten i dessa länder. Utvecklingen har för övrigt mer och mer tenderat i den riktningen, att de tekniska framstegen i ett land behandlas som en exklusiv nationell egendom. Teknikens inter-

nationella rörlighet har med andra ord i betydande grad inskränkts.

En särskild betydelse måste i detta sammanhang även tillmätas det förhållandet, att våra skogars avkastning numera fullt utnyttjas. En fortsatt industriell utveckling på basis av vår viktigaste inhemska råvara, träet, kan därför icke längre följa en extensiv linje utan måste drivas fram intensivt, d.v.s. genom en övergång till högre förädling och genom utveckling av nya användningsområden. Särskilda förhoppningar knyts i detta avseende för närvarande vid träets möjligheter som råvara för kemiska processer. Av stort intresse är bland annat de möjligheter, som synas öppna sig, att kunna som råvara utnyttja den organiska substans, som bortgår i cellulosaindustriens avlutar. Skulle denna substans kunna finna en med cellulosan likvärdig användning, skulle resultatet bli detsamma, som om man kunde uppnå en fördubbling av skogarnas årliga tillväxt.

Modern teknisk forskning måste emellertid bedrivas i stor skala för att ge en god avkastning. Samtidigt har den på grund av den alltmera krävande apparaturrustningen kommit att ställa allt större anspråk på kapital. Detta förhållande har gjort det svårt för de mindre länderna att hålla sig framme i den internationella tekniska konkurrensen. Ett land som Schweiz har dock visat, vad även ett litet land kan åstadkomma på detta område.

I Sverige har den tekniska forskningen hittills i allt för stor utsträckning bedrivits isolerat vid de enskilda företagen. Man har emellertid numera kommit till insikt om, att forskningsuppgifterna äro av en sådan storlek, att de måste lösas genom gemensamma insatser. Särskilt gäller detta de s.k. grundläggande tekniska forskningsfrågorna. Ett omfattande program för utbyggnad av en sådan gemensam forskning har framlagts under de senaste båda åren. Detta program håller nu på att genomföras med starkt stöd från statens sida. Omkring 7 milj. kr ha anslagits för uppförande av olika forskningsinstitutioner, av vilka redan några äro under byggnad. För driften av dessa institutioner har beräknats en årlig kostnad vid full utbyggnad av omkring 3 milj. kr. Störst är det träforskningsinstitut, som nu uppföres och vars drift kommer att till lika delar bekostas av staten och skogsindustrien. Andra institut uppföras för forskning på textil-, metall-, cement- samt kraft- och bränsleområdet. Man förbereder vidare särskilda institut för forskning rörande länder, livsmedel samt oxid- och sili-

katkemi. Samtidigt utökas forskningsverksamheten vid de tekniska högskolorna.

Förberedelserna för att söka öppna nya tekniska utvecklingslinjer äro sålunda i full gång. Det tar givetvis tid innan den tekniska forskningspersonalen hinner utbildas och ännu längre tid, innan nya för industrien betydelsefulla resultat hinna växa fram. Desto betydelsefullare är det, att denna utvidgning av den tekniska forskningen har kunnat påbörjas redan nu under kriget som en förberedelse för framtiden.

Vägen till ökad effektivitet heter givetvis rationalisering. När den svenska industrien efter förra kriget ställdes inför stora svårigheter, som bl.a. sammanhängde med uppvärderingen av kronan samt 8-timmarsdagens införande, började man mera systematiskt än tidigare ägna sig åt rationalisering av driften. Dessa strävanden ledde snabbt till betydande resultat och möjliggjorde för industrien att upprätthålla sin räntabilitet och sin konkurrensförmåga gentemot utlandet. Följer man industriens utveckling under mellankrigsperioden, finner man, att detta rationaliseringsarbete sedan aldrig avstannat. Produktionen per arbetstimme har ända till världskrigets utbrott fortsatt att stiga i snabbt tempo. I hela den tidigare diskussionen om rationaliseringens orsaker har som bekant lönefrågan spelat en dominerande roll. Det kan emellertid ifrågasättas, om inte lönens relativa betydelse som drivkraft vid rationaliseringsarbetet i någon mån överskattats. En annan faktor, som vid sidan därav spelar en avgörande roll, är helt enkelt takten i den industriella utvecklingen. Det är en naturlig sak, att ny industriell kapacitet alltid bygges upp enligt teknikens senaste rön. Inom den tidigare bestående produktionskapaciteten tränger däremot den nya tekniken in först så småningom. Det finns ju starka ekonomiska motiv att behålla den gamla tekniska utrustningen till dess den slitits ut, även om en modernare teknik senare har utvecklats. Detta är en ganska enkel följsats i de fasta kostnadernas teori. Det är detta förhållande som förklarar, att den svenska cellulosa- och pappersindustrien haft svårt att hålla sig på samma höga tekniska nivå som sin yngre finska motsvarighet. Samma förhållande förklarar även på ett enkelt sätt skillnaden i teknisk nivå mellan den äldre engelska och den yngre amerikanska industrien, exempelvis på textil- och järnområdet. När nu, som

jag inledningsvis framhållit, den svenska industrien står inför det framtidsperspektivet, att kapaciteten på många områden är i det närmaste fullt utbyggd, antingen därför, att råvarutillgångarna fullt utnyttjas eller därför, att man i det närmaste uppnått full självförsörjning, blir tydligen ett målmedvetet rationaliseringsarbete av större betydelse än tidigare. Den tekniska förnyelsen kan icke längre beräknas komma till stånd så att säga av sig själv som ett led i den industriella utvecklingen, utan endast genom en målmedveten förnyelse av den äldre kapaciteten. Detta är ett problem, som särskilt på längre sikt för Sveriges del kan komma att bli av allra största vikt.

Det finns ännu ett skäl att i framtiden tillmätta rationaliseringsarbetet en stor betydelse. Som jag nyss nämnde, går befolkningsutvecklingen i en sådan riktning, att det måste uppstå brist på arbetskraft vid en fortsatt industriell utveckling. Det tillskott som tidigare framkom genom de produktiva åldrarnas tillväxt måste därför i stället frigöras från sina tidigare sysselsättningar. För industrien blir det av detta skäl av intresse att få till stånd en rationalisering även utanför sina egna gränser. Av särskilt intresse är i detta sammanhang det samarbete mellan industri och jordbruk, som inletts i syfte att till jordbruksarbetet överföra industriella rationaliseringsmetoder, och då särskilt bruket av arbetsstudier.

Om den svenska industrien i framtiden liksom hittills kommer att baseras på fri företagsamhet, måste det i främsta rummet bli den enskilde företagarens uppgift att svara för rationaliseringen i sitt företag. Emellertid framstår det som ett problem för framtiden, huruvida icke dessa individuella åtgärder skulle kunna kompletteras och förstärkas genom gemensamma insatser av företagare inom samma bransch.

Den enklaste formen av samverkan i rationaliseringsfrågor är den, att företagen inom samma bransch utbyta sina praktiska erfarenheter. I Sverige har ett sådant utbyte hittills mest kommit till stånd på indirekta vägar. En särskild roll spelar därvid den av Sveriges Industriförbund inrättade s.k. industribyrån, som helt ägnar sig åt konsultation i rationaliseringsfrågor. Byrån har, som väl är, icke tillägnat sig vissa reklamföretags slagord: "ett företag inom varje bransch", utan har på ett betydelsefullt sätt tjänstgjort som en clearingcentral för nyheter på rationali-

seringsområdet. Särskilt har den utfört ett banbrytande arbete, när det gäller att i industrien införa användningen av arbetsstudier.

Den direkta kontakten mellan företagen har däremot inom många branscher hittills varit svagt utvecklad. Ett undantag bildar järnindustrien, där man under flera århundraden haft ett rikt utbyte av tekniska erfarenheter. Men många andra industrier och då inte minst skogsindustrien skulle säkerligen ha mycket att lära av det samarbete i sådana frågor, som jag vet bedrivs mellan de finska industriföretagen. En växande förståelse för betydelsen av ett sådant samarbete håller nu under krisens tryck på att växa fram bland de svenska företagen.

Rationaliseringsarbetet kräver emellertid på många områden mycket omfattande förberedande experiment och metodstudier. Samma problem äro därvid aktuella för alla företag inom samma bransch och även detta forskningsarbete borde därför i hög grad lämpa sig för samarbete.

Särskilt inom skogsindustrien föreligga mycket stora och betydelsefulla forskningsuppgifter i fråga om skogsarbetets rätta bedrivande. Man förvånar sig alltid över, att sågverken och cellulosafabrikerna ha rationaliserats till det yttersta, medan skogsarbetet alltjämt i stor utsträckning bedrivs enligt gamla metoder. På detta område föreligga en rad forskningsuppgifter, som endast i mycket liten grad blivit bearbetade. Jag skall här endast nämna följande: Hur skola de handredskap, som användas i skogen, utformas? Vilka transportmedel lämpa sig bäst under olika förhållanden? Samt till slut: Hur skall det manuella arbetet bedrivas för att uppnå största möjliga effektivitet?

Spridda undersökningar rörande dessa problem ha visserligen redan tidigare företagits av olika svenska industriföretag. På senare år har även ett samarbete kring dessa forskningsuppgifter kommit till stånd inom två grupper av industriföretag, dels i Norrland och dels i Värmland. Ett starkt intresse föreligger emellertid för närvarande att få till stånd en gemensam planläggning av allt sådant forskningsarbete. Arbetsuppgiften är i själva verket så stor, att, som jag senare ytterligare skall beröra, den minst kräver hela den svenska skogsindustriens samlade insats.

Ett sådant samarbete i fråga om rationaliseringsstudier kan betraktas som en övergångsform till ett mera intimt samgående mel-

lan företagen i produktionsfrågor. Under mellankrigsperioden har i Sverige utvecklats ett mycket omfattande industriellt organisationsväsende. Samarbetet har emellertid främst tagit formen av kartellartade överenskommelser om priser och produktionskvoter. Även om betydelsen därav ofta överdrivits, torde det inte kunna förnekas, att sådana överenskommelser kunna bidra till att konservera en föråldrad produktionsapparat och förhindra framträngandet av en ny teknisk eller nya tekniskt överlägsna företag. Betraktar man konkurrensen som den viktigaste drivfjädern för industriens tekniska utveckling, måste åtminstone den uppfattningen göras gällande. Man kan emellertid knappast tänka sig att avskaffa detta samarbete mellan företagen och återgå till en fullt fri konkurrens; utvecklingen kan i detta avseende icke vridas tillbaka. När företagarna en gång vant sig vid att samlas kring samma bord, kan man inte genom lagstiftningsåtgärder eller på annat sätt hindra dem från att fortsätta kontakten med varandra. Vill man eliminera det ogynnsamma inflytandet på produktionen av kartellväsendet, torde det därför vara nödvändigt, att gå en annan väg. Den enda möjliga lösningen torde vara att utsträcka samarbetet mellan företagen till att även gälla produktionsfrågor. Detta kan antingen tänkas ske för hela branscher eller för mindre grupper av företag.

De små länderna med sin begränsade inhemska marknad äro särskilt utsatta för den risken, att produktionsskalan i hemmarknadsindustrien blir alltför liten. Kartellbildningen och en institutionell tröghet i marknadsstrukturen uppmuntra ofta till och bidra till att konservera en uppdelning av produktionen på alltför många händer och på alltför många varutyper. Det uppstår på så sätt inom många branscher det skenbart paradoxala förhållandet, att de enskilda företagen vid den givna inriktningen av sin produktion fylla alla krav på effektivitet, medan hela branschstrukturen samtidigt kan vara irrationellt uppbyggd. Rationaliseringsarbetet bör i sådana fall i främsta rummet inriktas på en rationalisering av branschstrukturen. Dess syfte bör vara att uppnå en begränsning av antalet varutyper, genomföra en specialisering av produktionen vid de enskilda företagsenheterna, samt eventuellt även begränsa dessas antal. Dessa branschproblem torde utgöra den viktigaste uppgiften för samarbetet mellan företagen i produktionsfrågor.

Special. avtbl.

En sådan samverkan i produktionsfrågor är givetvis svår att åstadkomma på frivillig väg. Några försök, som gjorts inom olika svenska industribranscher, visa emellertid, att vägen är framkomlig.

Inom den svenska kemiska industrien har ett mindre antal stora företag bildat ett gemensamt dotterbolag, som icke endast tjänstgör som clearingcentral i tekniska frågor utan som även utgör ett forum, där överenskommelser träffas om företagens specialisering på olika tillverkningar.

Inom verkstadsindustrien har ett samarbete i produktionsfrågor etablerats i större skala. Man har där inventerat företagets tillverkning av maskindelar i syfte att få till stånd en standardisering av liknande detaljer och genomföra en specialisering på så sätt, att tillverkningen av lika delar sammanföres till ett företag.

Det sannolika är väl, att man inom den svenska industrien, när det gäller att lösa sådana gemensamma rationaliseringsfrågor, kommer att pröva sig fram på olika vägar. Man kommer med all säkerhet i det längsta att undvika åtgärder, som innebära ett tvång över det enskilda företaget. I främsta rummet kommer man i stället att bygga på fri samverkan. Vad man kan hoppas på är, att denna samverkan skall visa sig så lönande, att inget företag skall anse sig ha råd att stå utanför.

Jag kommer därmed in på ett annat område, där en gemensam insats har visat sig kunna bli mycket fruktbar för industrien, nämligen den ekonomiska forskningen. Den svenska industrien har under de senaste åren vid sidan av den tekniska forskningen även ägnat en ökad uppmärksamhet åt ekonomiska forskningsuppgifter. Ett exempel därpå är det förhållandet, att de centrala industric-organisationerna startat ett gemensamt ekonomiskt forskningsinstitut. Man har alltmera övergivit den inställningen, att den ekonomiska forskningen enbart skulle vara en akademisk uppgift utan betydelse för lösandet av näringslivets framtidsproblem. På det industriella området har den svenska ekonomiska forskningen under de senaste åren fått gripa sig an med en rad forskningsuppgifter, som stå i intimt sammanhang med de framtidsproblem, som jag tidigare berört. Sålunda har bl.a. påbörjats en rad branschstudier, som just syfta till att förbereda en lösning av de mera vidsträckt rationaliseringsproblem, som föreligga inom olika branscher. Des-

sa undersökningar syfta i främsta rummet till att kartlägga vederbörande branschs produktionsstruktur, vad gäller produktionens sammansättning samt fördelning på olika företag, samt vidare den mot produktionen svarande distributionsapparaten. Den enskilde företagaren har ofta en mycket begränsad överblick över sin bransch, och undersökningar av detta slag utgöra därför ofta den första förutsättningen för att ett samarbete i produktionsfrågor överhuvud taget skall kunna få en rationell inriktning.

Sådana undersökningar ha visat, att en rationalisering av produktionen inom en bransch ofta förutsätter en rationalisering av distributionen. Man har kanske i regel icke tillräckligt uppmärksammat det beroende, i vilket produktionen i fråga om sin uppbyggnad står till distributionsapparaten. Särskilt när det gäller högförädlade konsumtionsvaror föreligger ju ofta en betydande trög- rörlighet på marknaden, som kan bli särskilt stor, när distributionsapparaten är rikt utvecklad. En sådan marknad brukar av ekonomerna betecknas som halvmonopolistisk. De enskilda företagen på en sådan marknad kunna ofta tvingas att fördela produktionen på ett större antal varor än som ur ren produktionssynpunkt skulle vara berättigat. Förutsättningen för att en rationalisering av pr produktionen skall kunna komma till stånd torde då ofta vara, att varuvägarna från producenten till konsumenten förenklas och att det överdimensionerade distributionsarbetet i samband därmed skäres ned.

Den ekonomiska forskningen rörande industrifrågor bör emellertid även utsträckas till en kartläggning av industriens avsettningsmöjligheter. Det gäller härvidlag att hålla ögonen öppna för olika utvecklingsalternativ efter kriget. Man vill ju hoppas, att exporten då åter skall komma igång i största möjliga utsträckning. Men det gäller då också att i tid följa den ekonomiska utvecklingen i avsettningsländerna. Jag tänker här särskilt på de transoceaniska länderna, som äro av en så stor betydelse för avsettningen av såväl Sveriges som Finlands exportvaror. Vissa sådana studier ha tagits upp i Sverige, men på detta område återstår onekligen mycket att göra, om industrien skall kunna snabbt anpassa sig i det läge, som uppstår efter krigets slut.

Som ett alternativ måste man emellertid räkna med den möjligheten, att utvecklingen i världen tvingar oss här i Norden att i högre grad än tidigare inrikta oss på självförsörjning. Det kan

då bli aktuellt att mobilisera de konsumtionsreserver, som otvivelaktigt finnas och utveckla vår industri i sådan riktning, att de bli tillgodosedda. Även detta forskningsområde är av betydande omfattning, och det har ännu knappast hunnit beträdas. Vad som hittills gjorts i Sverige är framför allt vissa utredningar rörande det framtida bostadsbehovet. Den svenska industrien är som bekant i hög grad spridd över den svenska landsbygden och står därför i nära kontakt med sina arbetares bostadsproblem. Industrieföretagen ha också sedan gammalt i olika former sökt bidra till lösningen av sina arbetares bostadsfråga. De svenska industriorganisationerna ha nyligen låtit utföra en utredning rörande bostadsbehovet på de svenska industriorterna. Man har därigenom skaffat sig en överblick över den behovsreserv, som föreligger på detta område, och som det under vissa omständigheter kan bli aktuellt att fylla efter kriget. En sådan samlad överblick över behovsreserverna på bostadsområdet aktualiserar emellertid även vissa produktionsproblem. Man frågar sig givetvis, om icke detta relativt enhetliga bostadsbehov skulle kunna fyllas till en lägre kostnad genom en längre driven standardisering av hustyperna. En sådan standardisering, som då borde omfatta icke endast träkonstruktionerna utan även övriga delar av huset, skulle kunna möjliggöra en betydande förlängning av serierna och därmed en rationalisering av produktionen inom byggnadsämnesindustrien. Några svenska industrieföretag ha startat undersökningar för att söka finna nya lösningar av detta problem.

Vad jag här sagt om teknisk forskning, rationalisering och samverkan i produktionsfrågor mellan olika företag samt ekonomiskt utredningsarbete utgör givetvis endast vissa detaljer av de viktiga industriella framtidsproblemen. I varje fall är det dock här fråga om ganska viktiga detaljer, och framför allt äro de av den natur, att ett arbete på dessa områden sannolikt icke under några omständigheter kommer att bli bortkastat, även om det påbörjas, innan industriens väg in i framtiden kan mera klart urskiljas.

Jag vill inte sluta detta föredrag utan att i anslutning till vad jag tidigare sagt beröra några synpunkter på det nordiska samarbetet, som vi åtminstone i Sverige hoppas så mycket av för framtiden. Detta nordiska samarbete hör förvisso till den svenska industriens allra viktigaste framtidsproblem. Det är väl ännu för

tidigt att yttra sig om dess möjligheter. En sak har emellertid de, som sysslat med detta problem, kommit till klarhet om, nämligen den, att Finlands och Sveriges näringsliv äro så likartade till sin struktur, att måhända de största fördelarna kunna vinnas genom ett samarbete i syfte att befrämja likartade intressen. Av särskild betydelse vore sannolikt ett samarbete på våra exportmarknader. Men därjämte torde några av de industriella uppgifter, som jag i det föregående berört, i särskild grad lämpa sig för ett samarbete. Särskilt på skogsindustriens område borde stora vinster kunna uppnås genom ett intimt samarbete både ifråga om teknisk forskning och i fråga om metoderna för skogsarbetets rationalisering. Sannolikt erbjuda sig på andra industriella områden en rad liknande viktiga uppgifter för ett samarbete.

Vad slutligen gäller den ekonomiska forskningen kring praktiska näringsfrågor, framstår ett samarbete som en alldeles självklar sak. Det har i själva verket sedan länge förverkligats tack vare samhörighetskänslan mellan Nordens ekonomiska forskare och då inte minst mellan dem, som bo i Finland och Sverige.